

ULBS

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

Școala doctorală interdisciplinară

Domeniul de doctorat: **Istorie**

TEZĂ DE DOCTORAT - Rezumat

**PROVINCIA SIBIULUI ÎN DOCUMENTE
CARTOGRAFICE DIN ZORII EPOCII
MODERNE**

doctorand:

ANDREI-NICOLAE NACU

conducător științific:

Prof. univ. dr. ZENO-KARL PINTER

CUPRINS

INTRODUCERE	1
MULȚUMIRI	3
1. CADRUL GEOGRAFIC	5
2. CADRUL ISTORIC	7
2.1. CONSTITUIREA ȘI EVOLUȚIA POLITICĂ ȘI ADMINISTRATIVĂ A SCAUNELOR SĂSEȘTI PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA.....	7
2.2. EVOLUȚIA TERITORIALĂ	10
2.3. ORAȘELE ȘI TÂRGURILE DIN CELE ȘAPTE ȘI DOUĂ SCAUNE	13
2.4. EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ	14
2.5. LISTA LOCALITĂȚILOR DIN CELE ȘAPTE ȘI DOUĂ SCAUNE	16
3. HĂRȚILE ISTORICE PUBLICE PÂNĂ ÎN 1780 ÎN ISTORIOGRAFIE	24
3.1. PLANURILE ISTORICE ALE ORAȘELOR SIBIU, MEDIAȘ, SIGHIȘOARA ȘI SEBEȘ PUBLICE PÂNĂ ÎN 1780 ÎN ISTORIOGRAFIE	35
3.1.1. Planurile Sibiului.....	35
3.1.2. Planurile Mediașului	38
3.1.3. Planurile Sighișoarei	39
3.1.4. Planul Sebeșului din 1769	40
4. METODOLOGIE	42
5. PRIMELE REPREZENTĂRI CARTOGRAFICE ALE TRANSILVANIEI (1330– 1520)	49
5.0.1. Considerații preliminare – Transilvania în harta Hereford (cca 1290)	49
5.1. TRANSILVANIA ÎN PORTULANELE DIN SECOLUL AL XIV-LEA.....	51
5.2. DOUĂ <i>MAPPAEMUNDI</i> DIN SECOLUL AL XV-LEA	53
5.3. PRIMELE HĂRȚI REGIONALE ALE EUROPEI CENTRALE (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA).....	56

5.4. TRANSILVANIA ÎN <i>CARTA MARINA</i> A LUI MARTIN WALDSEEMÜLLER (1516)	63
6. CELE ȘAPTE ȘI DOUĂ SCAUNE ÎN HĂRȚILE REGIONALE ALE UNGARIEI ȘI TRANSILVANIEI PRODUSE ÎNTRE 1528 ȘI 1690 65	
6.1. HARTA UNGARIEI ELABORATĂ DE SECRETARUL LAZARUS (<i>TABULA HUNGARIAE</i> , 1528).....	66
6.1.1. Caracteristici generale și conținutul hărții.....	67
6.2. HARTA TRANSILVANIEI ELABORATĂ DE JOHANNES HONTERUS (<i>CHOROGRAPHIA TRANSYLVANIAE, SYBEMBÜRGEN</i> , 1532).....	69
6.2.1. Johannes Honterus – date biografice.....	69
6.2.2. Caracteristici generale ale hărții.....	71
6.2.3. Analiza conținutului hărții în aplicația QGis.....	73
6.2.4. Axele rutiere.....	76
6.3. HARTA UNGARIEI ELABORATĂ DE WOLFGANG LAZIUS (<i>REGNI HUNGARIAE DESCRIPTIO VERA</i> , 1552/1556).....	80
6.3.1. Wolfgang Lazius – date biografice.....	80
6.3.2. Caracteristici generale ale hărții.....	80
6.4. HARTA TRANSILVANIEI ELABORATĂ DE JOHANNES SAMBUCUS (<i>TRANSILVANIA. SIBEMBÜRGEN</i> , 1566).....	84
6.4.1. Johannes Sambucus – date biografice.....	84
6.4.2. Caracteristici generale ale hărții.....	84
6.5. SCAUNELE SĂSEȘTI ÎN HĂRȚILE TRANSILVANIEI DIN ATLASELE LUI ABRAHAM ORTELIUS ȘI GERARDUS MERCATOR (1570 ȘI 1595).....	88
6.5.1. Harta Transilvaniei din atlasul lui Abraham Ortelius.....	88
6.5.2. Harta Transilvaniei din atlasul lui Gerardus Mercator.....	90
6.6. ALTE HĂRȚI PUBLICATE PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA	92
6.6.1. Harta Transilvaniei elaborată de Joan Blaeu (cca 1660).....	92
6.6.2. Harta Transilvaniei elaborată de Johannes Tröster (1666).....	94
6.6.3. Harta Transilvaniei elaborată de Giacomo Cantelli da Vignola (1686).....	97

7. SCAUNELE SĂSEȘTI ÎN HĂRȚILE TRANSILVANIEI PUBLICATE ÎNTRE SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA ȘI SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA.....	100
7.1. CARTOGRAFIA MILITARĂ HABSBURGICĂ ȘI TRANSILVANIA. CONSIDERAȚII GENERALE.....	100
7.1.1. Repertoriul celor mai importante hărți militare ale Transilvaniei realizate până în 1780.....	103
7.2. HARTA TRANSILVANIEI ELABORATĂ DE GIOVANNI MORANDO VISCONTI (<i>MAPPA DELLA TRANSILUANIA E PROVINTIE CONTIQUE</i> , 1699).....	105
7.2.1. Giovanni Morando Visconti – date biografice.....	105
7.2.2. Caracteristici generale ale hărții.....	107
7.2.3. Titlul și legenda.....	109
7.2.4. Rețeaua hidrografică, relieful și pădurile.....	111
7.2.5. Limitele administrative, localitățile și fortificațiile.....	113
7.2.6. Drumurile.....	115
7.3. HARTA TRANSILVANIEI ELABORATĂ DE JOHANN CONRAD VON WEISS (<i>NOVA ET ACCURATA GEOGRAPHICA MAPPA DACIAE MEDITERRANEA SEU MODERNI PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE</i> , 1735).....	117
7.3.1. Johann Conrad von Weiss – date biografice.....	117
7.3.2. Versiuni și caracteristici generale ale hărții.....	119
7.3.3. Titlul și legenda.....	120
7.3.4. Relieful și rețeaua hidrografică.....	124
7.3.5. Câmpurile de luptă și resursele naturale.....	125
7.3.6. Unitățile administrative.....	126
7.3.7. Localitățile și fortificațiile.....	127
7.3.8. Drumurile, potecile montane și stațiile poștale.....	128
7.4. HARTA TRANSILVANIEI ELABORATĂ DE STEPHAN LUTSCH VON LUCHSENSTEIN (<i>NOVA PRINCIPATUS TRANSILVANIAE TABULA</i> , 1751).....	130
7.4.1. Stephan Lutsch von Luchsenstein – date biografice.....	130
7.4.2. Versiuni și caracteristici generale ale hărții.....	131
7.4.3. Titlul și legenda.....	133
7.4.4. Relieful și oronimele.....	136
7.4.5. Rețeaua hidrografică și hidronimele.....	137
7.4.6. Câmpurile de luptă.....	139

7.4.7. Obiectivele economice și resursele de subsol	139
7.4.8. Unitățile administrative	140
7.4.9. Localitățile și fortificațiile	142
7.4.10. Drumurile, potecile montane și stațiile poștale	145
7.5. HARTA MILITARĂ A MARELUI PRINCIPAT AL TRANSILVANIEI (<i>KRIEGS CHARTE DES GROSZ FÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN</i>, 1769–1773)	148
7.5.1. Caracteristici generale ale hărților primei ridicări topografice	152
7.5.2. Titlul și legenda hărții	156
7.5.3. Relieful, oronimele și hileonimele	158
7.5.4. Rețeaua hidrografică și hidronimele	160
7.5.5. Pădurile, obiectivele economice și resursele de subsol.....	164
7.5.6. Câmpurile de luptă și locurile de execuție	172
7.5.7. Unitățile administrative	174
7.5.8. Localitățile.....	177
7.5.9. Fortificațiile și ruinele	183
7.5.10. Bisericile, capelele și mănăstirile	185
7.5.11. Drumurile și podurile	188
7.5.12. Vadurile și traversările cu podul plutitor sau barca.....	193
7.5.13. Rutele poștale, stațiile poștale și hanurile	195
8. PLANURILE ISTORICE ALE ORAȘELOR SIBIU, MEDIAȘ, SIGHIȘOARA ȘI SEBEȘ	197
8.1. PLANURILE SIBIULUI.....	198
8.1.1. Planuri ale fortificațiilor Sibiului (1686–1688).....	198
8.1.2. Planurile lui Giovanni Morando Visconti (1699 și 1702).....	202
8.1.3. Planul Sibiului din mapa colonelului Johann Conrad von Weiss (cca 1730–1736)	209
8.1.4. Plan al Sibiului și proiect de extindere a fortificațiilor orașului (cca 1735–1739)	212
8.1.5. Planul Sibiului din mapa generalului Paul Ferdinand von Bohn (cca 1735–1747)	214
8.1.6. Planul căpitanului Jacob Zultner (cca 1750)	216
8.1.7. Planul locotenent-colonelului Sulli (1749)	218
8.1.8. Planul Sibiului din 1751	225
8.1.9. Planul baronului Posarelli (1776).....	230
8.1.10. Planuri ale citadelei și ale canalului Sibiu–Gura Râului	233

8.2. PLANURILE MEDIAȘULUI.....	236
8.2.1. Planul întocmit de Giovanni Morando Visconti (1699).....	236
8.2.2. Planul zonei castelului din 1705.....	239
8.2.3. Planul asediului Mediașului din 1705	240
8.2.4. Planul Mediașului din mapa colonelului Johann Conrad von Weiss (cca 1730–1736)	243
8.2.5. Planul Mediașului din mapa generalului Paul Ferdinand von Bohn (cca 1735–1747)	245
8.2.6. Planul căpitanului Ludwig Theuern (1750)	247
8.3. PLANURILE SIGHIȘOAREI.....	251
8.3.1. Planul Sighișoarei din mapa colonelului Johann Conrad von Weiss (cca 1730–1736)	251
8.3.2. Planul Sighișoarei din mapa generalului von Bohn (1735).....	254
8.3.3. Planul căpitanului Ludwig Theuern (1750)	256
8.4. ORAȘUL SEBEȘ ÎN RIDICAREA SCAUNULUI SEBEȘ (1769).....	258
CONCLUZII	267
ANEXE	274
Anexa 1. Lista localităților din cadrul scaunelor săsești menționate în harta Lazarus-Tannstetter (1528)	274
Anexa 2. Lista localităților din cadrul scaunelor săsești menționate în harta lui Johannes Honterus (1532).....	275
Anexa 3. Lista localităților din cadrul scaunelor săsești menționate în harta lui Wolfgang Lazius (1552/1556)	279
Anexa 4. Lista localităților din cadrul scaunelor săsești menționate în harta lui Johannes Sambucus (1566).....	282
Anexa 5. Denumirea străzilor din Sibiu conform listei redată în legenda planului orașului din 1751	286
Anexa 6. Denumirea turnurilor și bastioanelor din Sibiu conform listei redată în legenda planului orașului din 1751	288
Anexa 7. Organizarea personalului prevăzut pentru a participa la măsurătorile din Transilvania în 1769, la începutul ridicării topografice iosefine. AN CG, Document 1 (1769), 33–33v.	290
Anexa 8. Suprafața construită a orașelor și târgurilor din cadrul scaunelor săsești conform hărții militare a Marelui Principat al Transilvaniei (1769–1773)	293
BIBLIOGRAFIE	294
1. INSTRUMENTE DE LUCRU	294
1.1. Aplicații de cartografie.....	295

1.2. Aplicații de grafică vectorială	295
2. SURSE PRIMARE INEDITE.....	296
3. SURSE PRIMARE EDITE	298
4. SURSE SECUNDARE	300

REZUMAT

Disertația doctorală de față urmărește evoluția reprezentării cartografice a regiunii scaunelor săsești de la sfârșitul Evului Mediu și până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Lucrarea este formată din opt capitole, acestea fiind precedate de o introducere și urmate de concluzii. La final sunt incluse opt anexe și șase hărți analitice în format A3.

În cadrul cercetării au fost folosite numeroase materiale cartografice, majoritatea identificate în arhive și biblioteci din Sibiu (Biblioteca Muzeului Național Brukenthal), Viena (Biblioteca Națională a Austriei; Arhivele de Stat ale Austriei – Arhiva de Război) și Budapesta (Biblioteca Națională Széchényi; Muzeul și Institutul de Istorie Militară; Arhivele Naționale ale Ungariei). Aceștia li se adaugă o serie de hărți și planuri, consultate în principal online, păstrate în instituții din Franța (Biblioteca Națională a Franței; Muzeul Condé), Germania (Biblioteca de Stat a Bavariei; Biblioteca de Studiu Dillingen), Olanda (Biblioteca Universitară Leiden), Elveția (Biblioteca Universitară Basel; Muzeul Polonez din Rapperswil) sau Statele Unite ale Americii (Biblioteca Congresului). În primul rând am urmărit descoperirea unor materiale inedite, precum și investigarea unor hărți sau planuri care, deși cunoscute, nu au constituit obiectul unor cercetări aprofundate.

În al doilea rând, ne-am propus să expunem informații biografice referitoare la cei mai importanți cartografi care au reprezentat teritoriul Transilvaniei central-sudice în hărțile lor. Deși există o bogată literatură dedicată unor personalități ca Johannes Honterus, Wolfgang Lazius, Abraham Ortelius sau Gerardus Mercator, autorii celor mai exacte hărți și planuri produse după sfârșitul secolului al XVII-lea – în principal ofițeri ai armatei austriece – sunt mult mai puțin cunoscuți.

Repertoriul izvoarelor cartografice cercetate nu are pretenția de a fi unul complet. În primul rând ne-am propus să prezentăm hărțile și planurile care redau elemente noi sau sunt mai precise față de aparițiile anterioare. Pentru a facilita analiza documentelor, am prevăzut prelucrarea celor mai importante dintre acestea în cadrul unor aplicații de cartografie digitală.

În introducere sunt indicate scopul și obiectivele cercetării. Din punct de vedere metodologic, demersul nostru extinde analiza realizată în cadrul lucrării de disertație¹ asupra unor noi elemente ale habitatului.

---

¹ Andrei Nacu, „Patrimoniul infrastructurii rutiere din epoca habsburgică în Transilvania central-sudică (1699–1867)”, teză de disertație (Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2015).

În primul capitol al lucrării am prezentat cadrul geografic al regiunii fostelor scaune săsești. Informațiile oferite privesc delimitarea zonei, relieful, rețeaua hidrografică, clima, precipitațiile, solurile și vegetația. Regiunea analizată ocupă o suprafață de aproximativ 6.400 km², reprezentând 2,7% din teritoriul actual al României. Din punct de vedere administrativ-teritorial cuprinde cea mai mare parte a județului Sibiu, precum și teritorii de întindere mai mică din componența județelor Hunedoara, Alba, Mureș, Brașov și Vâlcea.

Al doilea capitol tratează aspecte generale referitoare la istoria arealului cercetat. Colonizarea părții centrale a Transilvaniei de Sud cu populație din spațiul german a început în secolul al XII-lea, în timpul domniei regelui Geza al II-lea (1141–1162). Acest proces a durat până la sfârșitul secolului al XII-lea și s-a încheiat definitiv în secolul următor. Provincia Sibiului corespunde spațiului inițial de colonizare și se întindea, conform diplomei emise de regele Andrei al II-lea în 1224 (*Andreanum*), de la Orăștie până la Baraolt. Teritoriul a fost inițial organizat într-un comitat al Sibiului, însă în secolul al XIV-lea, comitatul a fost înlocuit de șapte – apoi opt – scaune (scaunul principal Sibiu și scaunele Orăștie, Sebeș, Miercurea, Nocrich, Cincu, Rupea și Sighișoara). Cele Două Scaune (Mediaș și Șeica) s-au aflat sub jurisdicția comitelui secuilor până în 1402. După constituirea Universității Saxone din Transilvania, în 1486, autoritatea Sibiului s-a extins și asupra celor Două Scaune, alături de districtele Brașov și Bistrița. Din aceste considerente, dar și datorită proximității geografice, analiza noastră a fost extinsă și asupra fostelor scaune Mediaș și Șeica.

În secolele XV–XVI, în subordinea Sibiului și a scaunelor săsești au intrat o serie de posesiuni care se aflau anterior în componența comitatelor nobiliare Alba și Târnava. Majoritatea pertinențelor dobândite făceau parte din „Domeniul celor Șapte Juzi” (lat. *bona septem iudicum*, ger. *Siebenrichtergüter*) și erau considerate drept bunuri nobiliare ale tuturor scaunelor, deși din punct de vedere administrativ erau subordonate doar magistratului sibian. În același timp, satele Jina, Săcel, Orlat și Cârța aveau statutul de posesiuni ale orașului Sibiu. În 1765/1766, odată cu înființarea graniței militare în Transilvania, localitățile Racovița, Veștem, Orlat, Jina și Cugir au fost scoase de sub autoritatea scaunelor săsești și integrate teritoriului regimentului 1 românesc din Orlat.

Istoriografia hărților produse până spre 1780 în care sunt reprezentate scaunele săsești este expusă în al treilea capitol. Tot aici sunt analizate succint contribuțiile anterioare referitoare la planurile istorice ale orașelor Sibiu, Mediaș, Sighișoara și Sebeș. Cele dintâi informații privind hărțile istorice ale Transilvaniei și Ungariei în care este reprezentată și regiunea scaunelor săsești provin din lucrările cu caracter istorico-geografic și statistic tipărite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului următor. Mai multe hărți

ale Transilvaniei publicate în secolele XVII–XVIII au fost analizate de teologul și omul de știință transilvănean József Benkő, în timp ce primul repertoriu al hărților Transilvaniei a fost publicat de istoricul și editorul maghiar de origine germană Karl Gottlieb von Windisch. Un eveniment important pentru istoria cartografiei regionale a fost „redescoperirea” hărții Transilvaniei a lui Johannes Honterus în anul 1876. Harta lui Honterus s-a aflat în centrul preocupărilor istoricilor și geografilor până astăzi, fiind investigată recent de Gerhard Engelmann, Hans Meschendörfer și Otto Mittelstrass, Gernot Nussbächer, Katalin Plihál și Zsombor Bartos-Elekes. În ultimii ani se poate constata creșterea preocupărilor privind hărțile austriece din secolul al XVIII-lea, în special harta militară a Transilvaniei din 1769–1773. Cartografia austriacă în secolul luminilor și rolul hărților ca instrument de reformare și centralizare a monarhiei habsburgice în timpul domniei Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea a constituit subiectul tezei de doctorat susținută de Mădălina Valeria Vereș la Universitatea din Pittsburg în 2015. Teza acesteia a fost parțial dedicată reprezentării cartografice a Transilvaniei și a granițelor sale în secolul al XVIII-lea.

Metodologia lucrării a fost descrisă în al patrulea capitol. O parte din hărțile și planurile identificate au fost georeferențiate, operațiunea permițând afișarea corectă a hărților istorice în aplicațiile de cartografie digitală. Adițional, planurile orașelor au fost exportate din aplicația Global Mapper 15 și suprapuse ca straturi în Google Earth. Acest procedeu a permis identificarea exactă a diferențelor existente între situația din secolele XVII–XVIII și cea actuală, precum și măsurarea sau localizarea unor elemente dispărute sau acoperite de țesutul urban actual.

O prelucrare mai amplă a fost efectuată în cazul hărții militare a Marelui Principat al Transilvaniei (1769–1773), fiind necesară implementarea unei georeferențieri adiționale. Ulterior, în aplicația QGis a fost realizată o bază de date cartografică prin digitalizarea unor elemente din harta militară. Au fost generate patru fișiere, dintre care un fișier de tip punct cu peste 3.000 de obiecte digitizate, un fișier de tip poligon și două fișiere de tip linie.

Evoluția reprezentării cartografice a Transilvaniei până la începutul secolului al XVI-lea este examinată în al cincilea capitol. Transilvania este consemnată în premieră într-un portulan elaborat de Angelino Dulcert în 1330, în timp ce orașul Sibiu este atestat cartografic de o *mappamundi* realizată în 1448 la Konstanz de călugărul benedictin Andreas Walsperger. După 1450, odată cu răspândirea tiparului, producția cartografică cunoaște o dezvoltare considerabilă și sunt publicate primele hărți moderne ale Europei Centrale. O lucrare importantă din această perioadă este harta Eichstätt (1491), bazată pe opera cardinalului german Nicolaus Cusanus. Printre locurile menționate în zona Provinciei Sibiului în harta

Eichstätt se numără Turnu Roșu (*Rotetore*), Tâlmăciu (*Tolmet*), Sibiu (*H[ermannstadt].*), Cincu (*Grosesteva*) și posibil Orlat (*Unzemborg*).

Al șaselea capitol este dedicat primelor hărți regionale ale Ungariei și Transilvaniei. Aceste documente reflectă evoluțiile politice care au afectat Bazinul Carpatic după lupta de la Mohács (1526). Harta Lazarus-Tannstetter a Ungariei (1528), harta Ungariei a lui Wolfgang Lazius (1552/1556) și harta Transilvaniei a lui Johannes Sambucus (1566) conțin dedicații către monarhi ai Casei de Habsburg și atestă pretențiile acestora asupra teritoriilor coroanei maghiare. Chiar și harta Transilvaniei a lui Johannes Honterus, întocmită la Basel în 1532 (*Chorographia Transylvaniae Sybembürgen*), se înscrie în această serie de materiale cu atribute propagandistice. Pe lângă versurile în germană și latină care fac referire la situația sașilor transilvăneni, reprezentarea cu predilecție a Pământului Crăiesc lasă impresia unei provincii majoritar germanofone. Spre exemplu, 91 din cele 220 de localități și cetăți trecute în hartă se află pe teritoriul scaunelor săsești. Nu întâmplător, tipăritura este cunoscută și ca „harta Țării Săsești” (*Sachsenlandkarte*) în istoriografie.

Harta lui Honterus reprezintă cel mai important document cartografic publicat până la finalul secolului al XVII-lea. Aceasta conține totuși erori importante în ceea ce privește poziționarea unor localități și neconcordanțe între denumire și așezarea corespunzătoare. De asemenea, în teritoriul analizat se găsesc peste 20 de așezări pentru care nu este indicat niciun nume. Aceste aspecte au fost parțial elucidate în urma unei analize digitale în aplicația QGIS. Astfel, printre localitățile nedenumite par să se numere Gușterița, Roadeș, Bungard, Turnișor, Dupuș, Feldioara, Mercheașa sau Viscri. În același timp, locația redată pentru Roadeș, Gușterița și Bungard corespunde geografic mult mai bine satelor Cața, Nou, respectiv Roșia. În plus, biserica ilustrată la nord de Făgăraș coincide cu mănăstirea românească atestată peste mai bine de două secole între Făgăraș și Șoarș. După cum au remarcat anterior Hans Meschendörfer și Otto Mittelstrass, mai multe drumuri principale pot fi identificate în funcție de alinierea localităților. În Transilvania central-sudică, harta lui Honterus sugerează următoarele drumuri: Sibiu–Mediaș, Sibiu–Aiud, Sibiu–Sebeș–Orăștie, Sibiu–Cârța, Sebeș–Aiud, Mediaș–Cetatea de Baltă, Brașov–Rupea–Sighișoara–Târgu Mureș și Rupea–Odorhei Secuiesc.

Hărțile publicate în atlasele lui Abraham Ortelius (1570) și Gerardus Mercator (1595) sau în atlasele olandeze din secolul al XVII-lea au avut un rol important în perpetuarea imaginii cartografice elaborate de Honterus. Până în 1686 nu se constată modificări semnificative în ceea ce privește reprezentarea scaunelor săsești. Situația avea să se schimbe radical doar la finalul secolului al XVII-lea, odată cu anexarea Transilvaniei de către Imperiul Habsburgic.

Mulțumită inițiativelor prințului Eugeniu de Savoia, cartografia militară austriacă a cunoscut o dezvoltare importantă la cumpăna dintre secolele XVII–XVIII. Această transformare a fost evidentă inclusiv în teritoriile eliberate de armatele imperiale după asediul Vienei din 1683. Între cca 1690–1780, cele mai exacte hărți ale Transilvaniei au fost întocmite de inginerii militari și ofițerii de stat major ai armatei habsburgice.

Capitolul șapte debutează cu analiza primei hărți a Transilvaniei întocmită în urma unor măsurători topografice – *Mappa della Transilvania (...)* a arhitectului și inginerului militar Giovanni Morando Visconti. Documentul a fost tipărit la Sibiu în 1699 și redă 140 de localități și aproximativ 40 de cursuri de apă pe teritoriul scaunelor săsești – o creștere spectaculoasă față de documentele anterioare. Totodată, în harta întocmită de Visconti sunt figurate pentru prima dată toate drumurile principale din regiune.

A doua hartă analizată este cea întocmită în 1735, în urma măsurătorilor topografice demarate sub conducerea colonelului Johann Conrad von Weiss, directorul fortificațiilor din Transilvania. Harta lui von Weiss include în premieră denumiri de vârfuri montane și aproape toate localitățile din scaunele săsești. Manuscrisul ilustrează și o serie de obiective economice – o glăjărie la Sibișel, resurse de fier în sudul scaunului Orăștie și terenuri agricole în Depresiunea Făgăraș.

Pe de altă parte, *Nova Principatus Transilvaniae Tabula*, harta elaborată în 1751 de ofițerul transilvănean Stephan Lutsch, fost elev al lui von Weiss, ilustrează pentru prima dată formele de relief prin metoda hașurilor. Precizia cu care sunt trasate limitele administrative este de asemenea superioară hărții elaborate în 1735. În harta lui Lutsch sunt figurate „ciocanul de fier” de la Sibișelu Nou, o serie de șteampuri și spălătorii de aur în sudul scaunului Sebeș, precum și șase manufacturi de salpetru. Harta consemnează inclusiv patru așezări dispărute în secolul al XV-lea – fostele vetre ale satelor Șibot și Răhău, satul Weißkirch de lângă Miercurea Sibiului și Fettendorf de lângă Biertan. În plus, localitățile cu cetăți bisericești sunt marcate printr-un patruleter roșu cu mici puncte în colțuri (plasat sub simbolul corespunzător satelor sau târgurilor).

Cel mai important document cartografic elaborat în secolul al XVIII-lea este desigur harta militară a Marelui Principat al Transilvaniei (*Kriegs Charte des Grosz Fürstenthum Siebenbürgen*). Harta a fost întocmită la scara 1:28.800 și cuprinde 280 de secțiuni, regiunea scaunelor săsești fiind acoperită de 52 dintre acestea.

După încheierea Războiului de Șapte Ani (1756–1763), Maria Tereza a dispus începerea unor ample operațiuni de cartografiere la nivelul întregii monarhii habsburgice. Împăratul Iosif al II-lea, care devenise responsabil de chestiunile militare în 1765, a exercitat

o influență considerabilă asupra proiectului. Din acest motiv, ridicarea topografică din perioada 1763–1787 este cunoscută și ca Ridicarea Iosefină (*Josephinische Aufnahme*). În Transilvania, lucrările s-au desfășurat între 1769–1773 și au fost coordonate de colonelul Dominik Tomiotti de Fabris și de maiorul Mihály Lajos Jeney.

Multitudinea elementelor redată în harta iosefină a făcut imposibilă o cercetare exhaustivă a documentului. În multe situații am fost nevoiți să ne limităm la redactarea unor studii de caz, chiar dacă baza de date întocmită în urma digitizării materialului cartografic este mult mai cuprinzătoare. În teritoriul cercetat au fost identificate peste 850 de toponime din categoria oronimelor și hileonimelor (nume de păduri), aproape jumătate fiind localizate în zona montană. Spre deosebire de centrul și nordul regiunii, unde predomină oronimele și hileonimele de origine săsească sau germană, în zonele montane se întâlnesc aproape exclusiv denumiri românești. Aceeași situație poate fi constatată și în cazul celor 415 hidronime repertoriate. Suprafața împădurită din regiunea analizată era puțin mai redusă față de cea actuală. De exemplu, pădurile din fostul scaun Cincu se desfășurau pe 1.700 km², în timp ce astăzi însumează 2.008 km².

În 1769–1773, dintre cele 191 de localități reprezentate în zona analizată, cele mai întinse ca suprafață erau orașele Sibiu (3,8 km²) și Sighișoara (2,6 km²), urmate de satele Jina (2,3 km²) și Săliște (2 km²). Pe teritoriul scaunelor săsești sunt ilustrate trei biserici ale unor mănăstiri românești (lângă Boholtz, Cugir și Vaidei) și peste 230 de biserici și capele în interiorul sau la marginea unor așezări. Numărul morilor identificate se ridică la 262, cea mai mare concentrare a acestora fiind înregistrată pe râul Săliște. Viile erau distribuite relativ uniform, fiind mai rar întâlnite doar în scaunele Nocrich și Rupea. Totodată, în scaunul Sebeș, la marginea de sud a satului Pianu de Sus, sunt marcate spălătoriile de aur de pe Valea Pianului, alături de o mină. Printre ruinele reprezentate în harta militară a Transilvaniei se numără cele ale fostei bazilici Sf. Katharina de lângă Beriu, ale fostei biserici fortificate Sf. Thomas de lângă Apoldu de Jos, precum și ale „Turnului spart” sau ale cetăților medievale de la Tilișca, Gârbova, Slimnic, Tălmăciu (Landskrone) sau Lotrioara. Alte cetăți reprezentate planimetric sunt cele de la Călnic, Rupea, Saschiz, Jimbor și Boița. În apropierea locului bătăliei de la Câmpul Pâinii figurează resturile mausoleului lui Matei Corvin și ale capelei lui Ștefan Báthory, ambele deja ruinate la momentul ridicării topografice.

În Transilvania central-sudică sunt redată căi rutiere din categoria drumurilor principale (*Landstrassen*) și a drumurilor obișnuite (*Ordinaire Fahrwege*). Drumurile principale din regiunea analizată aveau o lungime totală de aproximativ 740 km. Cele 40 de hanuri identificate în harta militară erau răspândite mai ales de-a lungul acestor artere. Dintre cele 730 de poduri

repertoriare, majoritatea covârșitoare erau structuri din lemn. Traversări cu barca sau cu podul plutitor sunt marcate de-a lungul cursului Oltului la Turnu Roșu, Sebeșu de Jos, Racovița și Feldioara. De-a lungul Mureșului exista o singură traversare de acest fel, la nord de Orăștie (pe drumul spre Geoagiu).

În cadrul ultimului capitol au fost investigate planurile de orașe. Primele planuri al Sibiului redau în mare măsură doar fortificațiile și pot fi datate în perioada anilor 1686–1688. Trama stradală, bisericile și cimitirele din oraș sunt ilustrate în premieră în planurile lui Giovanni Morando Visconti din 1699 și 1702. În planul din 1702 este figurată inclusiv citadela proiectată în partea de sud-vest a orașului. Construcția citadelei a început în 1702 sub conducerea lui Visconti, însă șantierul a fost abandonat în 1703, după izbucnirea rebeliunii lui Francisc Rákóczi al II-lea.

O nouă reprezentare cartografică a Sibiului a fost elaborată în cca 1730–1736, sub direcția lui Johann Conrad von Weiss. În acest plan regăsim Biserica Romano-Catolică (a iezuiților) din Piața Mare, sfințită în 1733, dar și aliniamentul defensiv edificat pe malul stâng al Cibinului în 1704, în timpul rebeliunii curuților. Această lucrare, denumită „Retranșament”, închidea o suprafață de aproximativ 9 ha, corespunzând măierimii Porții Ocnei (viitorul cartier Terezian).

Deosebit de interesante sunt trei planuri care prezintă o serie de fortificații proiectate în jurul Sibiului. Dintre acestea, planul inginerului Jacob Zultner din cca 1750 ilustrează propunerile cele mai radicale. De la mijlocul secolului al XVIII-lea s-au păstrat două planuri detaliate ale Sibiului, cel al locotenent-colonelului Jakob Ludwig Sulli din 1749 și cel realizat în 1751, cu ocazia inspecției fortificațiilor orașului. Planul desenat de Sulli redă un teritoriu de cca 30 km², cuprinzând satele limitrofe Turnișor și Gușterița. Pe de altă parte, planul din 1751 include informații adiționale referitoare la fortificațiile principale ale Sibiului. Cele 39 de turnuri înregistrate sunt numerotate, iar legenda listează numele fiecăruia dintre ele. Pe lângă acestea mai sunt consemnate cele cinci bastioane, Turnul Gros și Rondela Rotarilor. Totodată, manuscrisul oferă o imagine completă asupra vechii nomenclaturi stradale a Sibiului, fiind menționate numele a 45 de străzi din oraș.

Ultimul plan al Sibiului analizat, cel al baronului Posarelli (1776), ilustrează Orfelinatul Terezian, înființat în 1767, precum și noua Capelă Sf. Cruce din fața Porții Elisabeta. Totodată, Posarelli a redat primele loturi de case apărute pe terenul citadelei (în viitorul cartier Iosefin).

Primul plan al Mediașului, figurat în *Mappa della Transilvania* (1699), este opera lui Giovanni Morando Visconti și redă trama stradală, bisericile, fortificațiile, dar și podul de peste Târnava Mare sau măierimile orașului. În 1705, Visconti a mai realizat un plan al centrului

Mediașului, în care a ilustrat o serie de lucrări de fortificare în zona castelului și a Bisericii Sf. Margareta. Deși autorii care au analizat manuscrisul consideră că extinderile prevăzute de Visconti nu au fost finalizate, un plan de asediu din 1705 prezintă o parte din aceste lucrări defensive. Planul în cauză a fost întocmit cel mai probabil de inginerul François Damoiseau, unul dintre membrii misiunii militare franceze trimise de regele Ludovic al XIV-lea în sprijinul rebelilor lui Francisc Rákóczi al II-lea.

Un nou plan al Mediașului a fost elaborat în cca 1730–1736, în timpul ridicărilor topografice coordonate de Johann Conrad von Weiss. În legenda acestui document sunt menționate numele străzilor principale, precum și ale turnurilor, porților și bastioanelor orașului. O imagine destul de apropiată este oferită de un plan din colecția generalului Paul Ferdinand von Bohn.

Informații inedite privind topografia orașului Mediaș se regăsesc în planul căpitanului Ludwig Theumern întocmit în 1750. În piața centrală, pe latura de sud-vest, regăsim ansamblul școlii piariștilor, deschisă înainte de 1740. Planul mai aduce completări în ceea ce privește nomenclatura stradală și numele unor porți și porțițe ale orașului. De asemenea, zona castelului și complexul mănăstirii franciscane sunt redată mult mai exact. O altă noutate este reprezentarea a 12 fântâni în incinta fortificată a orașului.

În cazul Sighișoarei au fost repertoriate trei planuri realizate în secolul al XVIII-lea. Planul din seria ridicărilor colonelului von Weiss (cca 1730–1736) ilustrează suprafața construită, bisericile, cimitirele, fortificațiile, trama stradală și rețeaua hidrografică. În document sunt figurate mai multe grădini și construcții izolate în viitorul cartier Cornești și la nord de Târnavă Mare, iar în legendă sunt menționate Leprozeria, bisericile sau porțile. De asemenea, în partea de nord-est a orașului este indicată o turnătorie.

În planul Sighișoarei din 1735, locuințele din cea mai mare parte a Orașului de Jos, precum și din Cornești sau din suburbia de peste Târnavă Mare sunt redată individual. La marginea de vest a Dealului Brădet și în centrul Corneștiului sunt figurate câteva construcții ce corespund „țigăniilor” atestate toponimic și documentar în aceste locații.

În planul căpitanului Theumern din 1750 sunt trecute aproape toate numele străzilor din Orașul de Jos. În Orașul de Sus, în dreptul Mănăstirii Dominicane este indicată primăria, în timp ce legenda planului arată faptul că fosta biserică a Maicilor Dominicane era folosită în acel moment ca depozit.

Orașul Sebeș a fost reprezentat într-o hartă topografică la scara 1:7.200, întocmită în 1769 ca „probă” premergătoare lucrărilor la harta iosefină a Transilvaniei (*Stuhl Mühlenbach in dem Gros-Fürstenthum Sibenburg. Geometrisch aufgenommen im Jahr 1769*). Secțiunea

corespunzătoare oraşului redă toate locuinţele și anexele gospodărești, fortificațiile, trama stradală, râul Sebeș, pârâul Metz, iazurile din fața zidurilor principale, fântânile, bisericile, cimitirele, grădinile, fermele din măierimi și suprafețele viticole. De asemenea, construcțiile din lemn și cele din piatră sunt simbolizate prin culori diferite.

Cele mai importante rezultate ale investigației au fost prezentate sub forma hărților analitice incluse în cadrul lucrării sau a celor anexate la finalul acesteia. Toate hărțile digitale au fost elaborate cu ajutorul unor aplicații de cartografie (Open Jump GIS) sau de grafică vectorială (Inkscape). La finalul lucrării a fost inclusă o hartă fizică a regiunii analizate în care sunt redate principalele localități, rețeaua hidrografică și formele de relief. În continuare a fost anexată o hartă administrativă istorică a Transilvaniei central-sudice. Harta figurează scaunele săsești, teritoriile din domeniul celor Șapte Juzi și posesiunile orașului Sibiu, dar și satele divizate între scaunele săsești și comitatele nobiliare sau cele incluse în granița militară a Transilvaniei în 1765/1766. A treia hartă înregistrează data atestării cartografice a localităților de pe teritoriul scaunelor săsești până în 1773. Astfel, șase localități și cetatea Turnu Roșu sunt atestate de hărți produse înainte de 1528, 12 localități apar prima dată în harta Ungariei din 1528, 74 în harta lui Honterus, opt în alte hărți produse înainte de 1699, 50 în harta lui Visconti din 1699, 38 în harta lui von Weiss din 1735, una în harta lui Lutsch din 1751 și două în harta militară din 1769–1773. A patra hartă redă localitățile, drumurile și potecile montane ilustrate în harta Transilvaniei a lui Stephan Lutsch din 1751. În a cincea hartă sunt indicate localitățile și drumurile principale conform hărții militare a Transilvaniei din 1769–1773. Ultima hartă reconstituie citadela proiectată de Giovanni Morando Visconti la marginea de sud-vest a Sibiului, având ca sursă un plan întocmit în cca 1702–1703.

Hărțile și planurile istorice reprezintă o sursă importantă pentru studierea trecutului regiunii care a constituit nucleul teritorial și politic al sașilor transilvăneni timp de opt secole. După cum am demonstrat în paginile lucrării, acestea completează în mod fericit informațiile oferite de cercetarea istorică și arheologică.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

SURSE PRIMARE INEDITE

1. Sibiu. Biblioteca Muzeului Național Brukenthal (BMNB):

- a. Colecția de hărți: H 463 (74); H 463 (75); H 463 (77); H 912; H 2097; H 4928; H 4935; H 4937; H 4938; H 5594; H 5674; H 5702; H 5731; H 5810.
- b. Colecția de manuscrise: Ms 26.

2. Sibiu. Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale ale României (AN):

- a. Comandamentul general al armatei austriece din Transilvania, 1703–1865 (CG): Document 1 (1769).
- b. Fondul Brukenthal: 120 RR 1–68.

3. Viena. Österreichische Nationalbibliothek/Biblioteca Națională a Austriei (ÖNB):

- a. Kartensammlung: ALB kleinPort 705; ALB Port 204 1; ALB Port 204 2; FKB C.103.1-2; FKB C.105.1a-v; FKB C.107.A.1-4; FKB C.107.3; KAR051266.

4. Viena. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv/Arhivele de Stat ale Austriei, Arhiva de Război (KA):

- a. Karten- und Plansammlung (KPS): B III c 38; B IX a 700; B IX a 701; B IX a 702; B IX a 713; B IX a 714; B IX a 715; B IX a 716; B IX a 717; B IX a 741; B IX c 744; B IX c 749; H III c 99-1; I. C VI 1-1-214; I. C VI 1-1-358; I. C VI 1-1-542; I. C VI 1-2-214; I. C VI 1-2-358; I. C VI 1-4-214; I. C VI 1-5-214; I. C VI 1-6-214; K VII k 330 (3); K VII k 330 (11); K VII k 330 (16); K VII k 409.

5. Budapesta. Országos Széchényi Könyvtár/Biblioteca Națională Széchényi (OSZK):

- a. Régi Nyomtatványok Tára (RNT): App. M. 136.
- b. Térképtár: RMK III. 296; TK 903; TK 1093; TK 1116; TK 1633; TK 2058; TR 2967; TM 7840; TR 7235.

6. Budapesta. Hadtörténeti Intézet és Múzeum/Muzeul și Institutul de Istorie Militară (HIM):

- a. Térképtár: B IX a 487/15; B IX a 722/4.

7. Budapesta. Magyar Nemzeti Levéltár/Arhivele Naționale ale Ungariei (MNL):

- a. Térképtár: S 11 (268:3); S 35 (2); S 84 (44/1).

SURSE SECUNDARE

ANGHEL, CĂLIN, *Evoluția urbanistică a orașului Sebeș*. Alba Iulia: Altip, 2011.

AVRAM, ALEXANDRU; BUCUR, IOAN, *Denkmaltopographie Siebenbürgen 5.1.1. Stadt Hermannstadt. Die Altstadt/Topografia monumentelor din Transilvania 5.1.1. Municipiul Sibiu. Centrul Istoric*. Köln: Rheinland, 1999.

AVRAM, ALEXANDRU; MACHAT, CHRISTOPH, *Denkmaltopographie Siebenbürgen 5.7.1. Stadt Mediasch. Altstadt/Topografia monumentelor din Transilvania 5.7.1. Municipiul Mediaș. Centrul Istoric*. Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2011.

BARTOS-ELEKES, ZSOMBOR, „Digital analyses concerning Honter's map”, *Acta Geodaetica et Geophysica Hungarica*, 45, nr. 1 (2010): 3–8.

BLASEK, HEINRICH; RIEGER, FRANZ, *Beiträge zur Geschichte der k.u.k. Genie-Waffe*. Wien: L. W. Seidel & Sohn, 1898.

BORBÉLY, ANDOR, „Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból” [Album al orașelor transilvănene din 1736], *Erdélyi Múzeum* 48, nr. 2 (1943): 197–215.

BRANDSCH, HANS-HEINZ; HELTMANN, HEINZ; LIGNER, WALTER, ed., *Schäßburg. Bild einer siebenbürgischer Stadt*. Thaur bei Innsbruck: Wort und Welt, 1994.

CÂMPEANU, LIVIU, *Universitatea Saxonă din Transilvania și districtele românești aflate sub jurisdicția ei în Evul Mediu și Epoca Modernă*. Târgu Mureș: Nico, 2014.

CZEKELIUS, OTTO; FABINI, HERMANN, *Das alte Hermannstadt: Veduten und Stadtpläne aus vier Jahrhunderten*. Hermannstadt: Monumenta, 2007.

DÖRFLINGER, JOHANNES, „Vom Aufstieg der Militärkartographie (nach 1683) bis zum Wiener Kongress (1815)”, în *Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert*, ed. Ingrid Kretschmer și Karel Kriz, 75–167. Wien: Institut für Geographie und Regionalforschung der Universität Wien, 2004.

DÖRFLINGER, JOHANNES, *Die österreichische Kartographie im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Privatkartographie zwischen 1780 und 1820. 1. Band: Österreichischen Karten des 18. Jahrhunderts*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1984.

DROTLOFF, HANSOTTO; SCHUSTER, GÜNTHER E., *Mediasch. Ein historischer Streifzug durch die siebenbürgisch-sächsische Stadt an der Kokel*. Hermannstadt–Bonn: Schiller, 2009.

ENGELMANN, GERHARD, *Johannes Honter als Geograph*. Studia Transylvanica 7. Köln–Wien: Böhlau, 1982.

EPERJESY, KÁLMÁN, *A Bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke* [Lista hărților referitoare la Ungaria păstrate în Arhiva de Război din Viena]. Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1929.

FABINI, HERMANN, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. 1. Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 1998.

GATTI, FRIEDRICH, *Geschichte der k. k. Ingenieur- und k. k. Genie-Akademie 1717–1869*. Wien: Braumüller, 1901.

GRECEANU, EUGENIA, *Monumentele medievale din Mediaș*. București: Meridiane, 1968.

IACOB, DAN DUMITRU; NIEDERMAIER, PAUL; PÁL, JUDIT; PINTER, ZENO KARL; SALONTAI, MIHAELA SANDA, *Atlas istoric al orașelor din România. Seria C, Transilvania. Fascicula 2, Sebeș/Städtegeschichteatlas Rumäniens. Reihe C, Transsylvanien, 2. Lieferung, Mühlbach*. București: Editura Enciclopedică, 2004.

JANKÓ, ANNAMÁRIA, “An Outstanding Person of the 1st Military Survey: Mihály Lajos Jeneý”, în *Studia Cartologica 13: Papers in Honour of the 65th Birthday of Prof. István Klinghammer*, ed. László Zentai, János Györffy și Zsolt Török, 201–207. Budapest: ELTE-Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, 2006.

LEONHARDT, KURT; EBERLE, WALTRAUT; FRANK, GABRIELE, *Schäßburg: Bauaufnahme einer mittelalterlichen Stadt*. Hermannstadt: Honterus, 2009.

MACHAT, CHRISTOPH; POPA, CORINA, *Denkmaltopographie Siebenbürgen 4.1. Stadt Schäßburg/Topografia Monumentelor din Transilvania 4.1. Municipiul Sighisoara*. Köln: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2002.

MESCHENDORFER, HANS; MITTELSTRASS, OTTO, *Siebenbürgen auf alten Karten: Lazarus/Tannstetter 1528, Johannes Honterus 1532, Wolfgang Lazius 1552/56*. Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 1996.

MOISESCU, CRISTIAN, „Documente cartografice din secolul al XVIII-lea privind dezvoltarea sistemului de fortificații al orașului Sibiu”, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, 188–194. București: Editura Tehnică, 1967.

MÜLLER, GEORG EDUARD, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität 1141–1876*. Hermannstadt: Krafft & Drotleff, 1941.

- NÄGLER, THOMAS, *Așezarea sașilor în Transilvania*. București: Kriterion, 1992.
- NIEDERMAIER, PAUL, *Geneza orașelor medievale în Transilvania*. București: Editura Academiei Române, 2016.
- NIEDERMAIER, PAUL; GUTT, REINHOLD; BONDOR, SIMONA, *Atlas istoric al orașelor din România. Seria C, Transilvania. Fascicula 1, Sighișoara/Städtegeschichteatlas Rumäniens, Reihe C, Transsylvanien. 1. Lieferung, Schässburg*. București: Editura Enciclopedică, 2000.
- PALDUS, JOSEF, *Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II.* Wien: Hölder, 1919.
- PETELEI, KLÁRA, *Descriptio Transylvaniae*. Sfântu Gheorghe: ARTprinter, 2013.
- PINTER, ZENO KARL; URDUZIA, CLAUDIA, *Cercetări arheologice în așezarea medievală de la Miercurea Băi-Cunța*. București: Editura Academiei Române, 2015.
- PLIHÁL, KATALIN, „G. M. Visconti Erdély térképe 1699-ből” [Harta Transilvaniei a lui G. M. Visconti din 1699], *Cartographica Hungarica* 7 (2000): 1–24.
- POPESCU-SPINENI, MARIN, *România în izvoare geografice și cartografice: din antichitate până în pragul veacului nostru*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- REISSENBERGER, LUDWIG, „Über die ehemaligen Befestigungen von Hermannstadt”, *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* 29 (1900): 315–417.
- SIGERUS, EMIL, *Vom alten Hermannstadt*, vol. 1–2. Reeditare; Hermannstadt: Johannis Reeg, 2003–2007.
- ȚIPLIC, IOAN MARIAN, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în Evul Mediu: secolele X–XIV*. București: Editura Militară, 2007.
- VEREȘ, MĂDĂLINA VALERIA, „Constructing Imperial Spaces: Habsburg Cartography in the Age of Enlightenment”. Teză de doctorat, Universitatea Pittsburgh, 2015.
- WAGNER, ERNST, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen: mit einer Einführung in die historische Statistik des Landes*. Köln–Wien: Böhlau, 1977.
- WAGNER, GERHARD M., ed., *Am Kreuzweg der Geschichte: Mühlbach im Unterwald*. Moosburg a. d. Isar: HOG Mühlbach, 2014.